
VIŠNJA ZGAGA ▫ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

Nastanak najvećih svjetskih muzeja, od neprocjenjivo bogatih vladarskih kolekcija, crkvenih riznica s moćima svetaca, do zbirki umjetničkih djela, specijaliziranih tematskih zbirki ili intimističkih zbirki koje govore o sasvim osobnim afinitetima ili stručnim interesima, vrlo često su rezultat entuzijazma pojedinca. Osnivanju muzejske institucije prethodi privatna inicijativa, individualni, a ne društveni angažman. Te pojedinačne sklonosti mogu, dakle, imati i društveni značaj ako postoji pozitivna društvena atmosfera i financijska potpora.

Što je u osnovi čovjekova skupljačkog impulsa tema je antropoloških, socioloških, a razvojem muzeologije kao znanstvene discipline i sve češćih muzeoloških istraživanja.¹ Kada povezujemo pojam skupljanje s pojmom muzeja tada kolekcioniranje prvenstveno asocira na skupljanje umjetničkih djela, rijetkih primjeraka ili pak starih predmeta.

Naše društvo još uvijek vrlo teško prepoznaje i cijeni te individualne napore; dapače, dugi niz godina kolekcioniranje je imalo negativni društveni predznak. Kod nas se taj proces ne odvija prema obrascu skupljanja u bogatim zapadnoeuropskim ili američkim zemljama, gdje je ono najčešće nastavak obiteljskog naslijeđa, spretna investicija ili bizarni hobi na kojem rade "dileri". Za integracije u svijet kolekcionara nedostaje nam bogatstvo, općeprihvaćena društvena navika kolekcioniranja, procjenitelji i, dakako, legalno tržište umjetnina.

Interesantna je i činjenica da se još uvijek struka i stručne institucije vrlo teško odlučuju na angažman koji bi afirmirao tu djelatnost kao snažnu kulturološku i civilizacijsku činjenicu. Mi smo zajednica snažnih individua koji za svoj utjecaj nemaju konteksta. U tom smislu je značajna politika grada Zagreba prema donatorima: godinama se značajne donacije gradu prihvaćaju uz obvezu čuvanja, prikazivanja i stalne naknade donatorima.²

Jedna donacija čija djela su se unatrag dvadesetak godina najviše pojavljivala na mnogim izložbama, a ime donatora vezivalo se uz jedan od rijetkih skandala s gotovo sudskim epilogom je donacija dr. Josipa Kovačića. O samoj donaciji pod nazivom "Hrvatske

slikarice rođene u 19. stoljeću", na žalost, postoji vrlo malo tekstova u stručnim časopisima, premda su djela iz zbirke bila predmet interesa mnogih uvaženih likovnih kritičara (Grga Gamulin, Zdenka Munk, Darko Schneider i dr.); najvažniji je predgovor kataloga izložbe donacije u Umjetničkom paviljonu Vinka Zlamalika koja je prethodila samom činu darivanja.³ i predgovor kataloga izložbe "Sjevernohrvatske slikarice..." Matka Peića.⁴

Također je zanemarena i Kovačićeva ostala kolekcionarska djelatnost. Prvi, i do sada jedini tekst objavljen u stručnom časopisu koji ne govori o pojedinom slikarskom imenu iz kolekcije već razmatra kompleksnu i tematski izuzetnu zbirku jest onaj Ljerke Kanižaj 1983. godine, pet godina prije samog čina darivanja kolekcije gradu Zagrebu.⁵ No, o pojedinim slikarskim opusima ili izložbama djela iz zbirki pisalo se dosta iz pera kolega i novinara, Matka Peića, Marijana Špoljara, Vesne Kusin, Elene Cvetkove, Tonka Maroevića i Ive Šimata Banova, zahvaljujući izrazito dinamičnoj izlagačkoj djelatnosti radova iz zbirke. Postoje i neki fonozapisi i televizijski priloz, no gotovo svi su pisani u povodu izložaba djela iz donacije ili zbirke.⁶

TKO JE DR. KOVAČIĆ? Dr. Josip Kovačić rođen je 9. srpnja 1935. godine u Čakovcu od oca, također Josipa Kovačića rođenog u Prelog i majke Matilde Ščavničar iz Štrigove. Srednju školu (gimnaziju) završio u Varaždinu, a Filozofski fakultet (francuski, hrvatski) upisao 1954. u Zagrebu.

Diplomirao je 1959. godine. Zapošljava se kao profesor hrvatskog jezika na učiteljskoj školi u Čakovcu. Magistrirao je 1973. godine napisavši rad "Usmena narodna balada na mađarskom i hrvatskom ili srpskom jezičnom području", a doktorirao 1980. godine s temom "Poetika balade i romance na osnovu hrvatsko-srpske i mađarske građe."

Profesor je na IV gimnaziji u Zagrebu do 1980. godine, kada odlazi u mirovinu.

Iza ove štire biografije krije se osoba mnogih talenata i umijeća. Samo je rijetkima poznato da je Josip Kovačić završio srednju muzičku školu, klavir, i srednju baletnu školu. Pisao je poeziju u duhu parnasovaca, plesao

1 Od mnogih eseja, stručnih radova i knjiga, svojevrсна sinteza je opsežna knjiga Susan Pierce, *O kolekcioniranju*, objavljena 1995. godine

2 O tome je izvanredno pregledan članak objavio Veljko Mihalić, stručni suradnik Gradskog ureda za kulturu, u *Muzeologiji* 32, 1995. *Donacije umjetničkih zbirki gradu Zagrebu 1946.-1995. godine*. U istom broju objavljeni su i stručni tekstovi o značajnijim zagrebačkim donacijama, Frangeš, Matz, Seissel, Svečnjak, Magjer i dr.

3 Vinko Zlamalik. *Donacija Josipa Kovačića* (katalog), Zagreb, 1988.

4 Lj. Kanižaj, M. Peić. *Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini XIX stoljeća*. Iz fundusa zbirke Kovačić (katalog), Zagreb 1985.

5 Ljerka Kanižaj. *Privatna zbirka dra Josipa Kovačića*. *Informatica Museologica* 14 (2-4) 1983., str. 42-43.

6 Sav taj materijal se čuva u Arhivu Zbirke Kovačić

sl. 1 Josip Kovačić u ambijentu zbirke

sl. 2 Čuvaonica zbirke u potkrovlju Radićeve 24

sl. 3 Ambijent zbirke

folklor i kao gimnazijski profesor uvježbavao recitatorske grupe i režirao teatarske predstave. Vrsni je poznavalac grčke mitologije i svjetske literature kao i klasične glazbe. Sklonost svim umjetničkim granama i duboka ljubav prema umjetničkom usporedna je i sa znanstveno istraživačkim nervom, kojim je Kovačić pristupio samom procesu skupljanja kao i konzekventnom tematskom određenju predmeta kolekcioniranja. Sve te osobine s pravom su mu nadjenule epitet "hrvatski Goethe" i izdvojile njegovu osobnost kao izuzetnu ličnost među hrvatskim kolekcionarima.

Njegov kolekcionarski interes su u najširem smislu predmeti koje treba spasiti od nemara, zaborava, nehaja. U njima se kriju "iskrice ljudske kreativnosti" i ljepota sama po sebi, što je dovoljan razlog da ih se izdvoji i sačuva. Zbirke tih predmeta postaju poticaj za daljnja istraživanja; istražuju se okolnosti nastanka, biografije autora, podrijetlo umjetnine, povijest vlasništva. Znanstveni nerv iskazuje dr. Kovačić i stalnim skupljanjem i istraživanjem svih dostupnih podataka o ličnostima, društvenom miljeu i djelima umjetnika: nikada jedan opus nije proučen do kraja. Dr. Kovačić godinama istražuje u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU, Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, arhivima i biblioteka naših muzeja: za njega je važan i dio informacija koje prikuplja brojnim razgovorima s ljudima koji su ikada ili na bilo koji način bili u vezi s osobom ili djelom koje njega interesira. Sve podatke zapisuje čudesnom akribijom, a precizni zapisi iz kojih se pletu nevjerojatne priče o ljudima i mjestima i njihovim sudbinama mogu se razumjeti i kao važna "nematerijalna" baština. U tom

odnosu i svojoj dugogodišnjoj praksi Kovačić anticipira mnogo otvoreniji pristup samom pojmu baštine, kao što uočava važnost muzejske dokumentacije kao neizostavnoga korporativnog dijela muzejskog predmeta.

Široj profesionalnoj javnosti poznat kao jedini skupljač likovnih radova hrvatskih umjetnica, Kovačić je prvenstveno kolekcionar iskonski posvećen spašavanju kulturnih dobara od nemara, zaborava i neznanja. Taj nagon za spašavanjem Kovačić tumači traumom iz djetinjstva kada su 1945. godine rušeni pilovi (poklonci) radi nacionalizacije zemljišta. Takvim rušenjem uništavalo se i pamćenje na idilične trenutke njegova djetinjstva. Sačuvati dakle predmet znači sačuvati i memoriju - misao je vodilja Kovačića, a ta misao leži u osnovi muzeologije. Muzeji su mjesta čuvanja pamćenja, muzeji su mjesta lijepog, muzeji su mjesta reda.

Početak skupljačke djelatnosti, koja traje već gotovo pedeset godina, veže se uz dječjačko doba i uz prostor njegova zavičaja, Štrigove, Čakovca i Međimurja. To su raznovrsni odbačeni predmeti: nadgrobne skulpture s Mihovljanskoga groblja u Čakovcu, stari uništeni namještaj, predmeti svakodnevnog uporabe, fotografije, stare knjige.

Tu zavičajnu, kulturnopovijesnu građu skupljenu u rodnom gradu i Međimurju ponudio je na otkup 1976. godine regionalnome muzeju, Muzeju Međimurja u Čakovcu, kao najlogičnijem mjestu za čuvanje i izlaganje takvih predmeta. Josip Kovačić tada prodaje 150 i poklanja pedesetak muzejskih predmeta. Muzej priređuje i izložbu najvrednijih predmeta iz Kovačićeve zbirke, prvu izložbu u nizu, od do sada već gotovo pedesetak,

iz fundusa zbirke Kovačić. Glavninu te zbirke čini namještaj, stilski vrlo kvalitetan i uglavnom restauriran; većim je dijelom s međimurskog područja, a pojedini predmeti proizvedeni su u stolarskoj radionici grofa Festetića, zadnjeg vlasnika čakovačkoga staroga grada. Vrijedna je i zbirka staklenog i keramičkog posuđa iz hrvatskih tvornica stakla prošlog stoljeća Osredeka, Zvečeva i Ivanovog polja, zatim posuđe i predmeti od srebra, kositra i mjedi te kamena i drvena plastika, kao i neki orijentalni predmeti. Danas su oni dio najvrednijeg fonda muzeja, od kojih je većina izložena u stalnom postavu Muzeja. Njihova vrijednost ne leži dakako u pojedinačnoj cijeni na tržištu, već u značenju koje ti predmeti imaju u društvenom kontekstu u čuvanju memorije ljudi, prostora i vremena.

Šezdesetih godina, preseljenjem u Zagreb, Kovačić započinje programatski skupljati djela nepoznatih, rubnih, majstora. "Duh jedne epohe ne grade samo veliki majstori koji uspiju sažeti ideje drugih, nego upravo masa "malih" majstora⁷ prosede je Kovačićeve kolekcionarske filozofije. Od stotinjak "zagubljenih" slikarskih imena čija djela čine veliku Zbirku Kovačić od oko 4000 predmeta (broj koji nadmašuje čak i zbirne fondove nekih muzeja!) najveći dio se odnosi na djela žena slikarica.

Njegova donacija "Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću" je izuzetno tematski osmišljene koncepcije, a zajedno s brojnim komplementarnim dokumentacijskim materijalom, fotografijama, dnevnicima, zapiscima i osobnim predmetima zadovoljava sve kriterije suvremeno koncipirane muzejske zbirke.

DONACIJA "HRVATSKE SLIKARICE ROĐENE U 19. STOLJEĆU".

Prihvaćanjem donacije "Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću" grad Zagreb je postao bogatiji za rijedak segment kulturne baštine, a hrvatska povijest umjetnosti za dotada nepoznate i neistražene opuse hrvatskih slikarica. Ta donacija prikazuje slikarska ostvarenja 33 slikarice rođene u 19. st. i čini je ukupno 1045 umjetnina (406 slika, od toga 221 ulje na platnu i 185 akvarela, 557 crteža, 77 grafičkih listova i 5 albuma za skiciranje.) Takvu građu nema ni jedan muzej u Hrvatskoj a rijetke su slične zbirke i u svijetu. Može se reći da se radi o svjetski jedinstvenoj kolekciji slikarica.

Brojne su izložbe na kojima su bila izlagana djela iz Zbirke Kovačić (do danas na 46 izložaba). Prva monografska izložba iz donacije je izložba slika Naste Rojc 1983. godine. Slijedi prva velika izložba, "Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini 19 stoljeća" priređene 1985. godine u Čakovcu, Bjelovaru, Koprivnici, Križevcima, Kutini i Varaždinu⁸. Izložba koju je koncipirao prof. Darko Schneider obuhvatila je 20 slikarskih imena; nije bila zamišljena kao kritička, već je imala namjeru dati pregled hrvatskog slikarstva zadnjeg desetljeća 19. st. do sredine 20. st. kroz likovno stvaranje žena izloživši 50 tak djela.

Formalnom prihvaćanju donacije gradu Zagrebu prethodila je izložba u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1988. godine. Izložba je cjelovito prikazala sva slikarska imena s izborom reprezentativnih radova.⁹

Značajne su i monografske, retrospektivne izložbe naših slikarica na kojima je bio izložen i najveći dio radova iz Zbirke. To su izložbe u Umjetničkom paviljonu, *Anka Krizmanić* (1986.), *Nasta Rojc* (1996.), *Nevenka Đorđević* (1999.), izložba *Dora Car* u Galeriji Ullrich (1997.), *Slava Raškaj* u Ozlju (1997.).

Sama donacija s imenima 33 slikarice veličinom brojki govori za sebe. Otkrila je čak dvadeset slikarskih imena koja bi sasvim sigurno bila potpuno zaboravljena: Štefa Armano, Zenaida Bandur Ercegović, Anka Bestall, Lucie Buhmeister-Kučera, Dora Car, Flora Jakšić, Štefana Klaić-Hribar, Mira Klobučar Ehrlich, Anka Marojčić-Lowenthal, Mira Mayr Marochino, Marija Mihalić Wolf, Sofija Omčikus, Ivka Orešković, Danica Peklić Peyer, Leopoldina Schmidt Auer, Mary Stiborsky, Jelka Struppi

sl. 4 Dokumentacijski fondovi zbirke u donatorovom stanu

sl. 5 Radičeva 24, zgrada u kojoj je smještena zbirka i donacija dr. Josipa Kovačića

⁷ Lada Bošnjak, Žena, elektronički časopis, prosinac 1999.

⁸ vidi bilj. 4.

⁹ vidi bilj. 3

sl. 6 Marija Mücke, *Portret*, iz zbirke dr Josipa Kovačića

sl. 7 Anka Bestall, *Sjećanja*, iz zbirke dr Josipa Kovačića

sl. 8 Slava Raškaj, *San Giorgio Maggiore*, iz zbirke dr Josipa Kovačića

Wolkensperg, Terezija Šandor, Jelka Tomičić Schwarz i Lina Virant Crnić.

Ostalih trinaest slikarica upravo je Zbirkom Kovačić potvrdilo svoja mjesta u korpusu hrvatskog slikarstva. Zoe Borelli, Fanny Daubachy-Brić, Nevenka Đorđević Tomašević, Cata Dujšin Ribar, Ana Jerković Papp, Mira Klobučar Ehrlich, Anka Krizmanić, Vera Nikolić Podrinska, Zdenka Pexidr Sieger Ostović, Zora Preradović, Slava Raškaj, Nasta Rojc i Klementina Švarc Blivajs Požgaj. One najpoznatije, monografskim izložbama koje su se također temeljile uglavnom na radovima iz Zbirke Kovačić, iskazale su svoje neosporne likovne kvalitete.

ZNAČAJ. Zbirka - donacija koncipirana je i dokumentirana kao muzejska kolekcija; ona ne posjeduje samo predmet-djelo, već raznorodnim dokumentacijskim fondovima kontekstualizira i djelo i njegova autora/icu. Takav iskonski muzeološki nerv koji je pokazao dr. Kovačić, ujedinivši u sebi sav raspon muzejskih zvanja od kustosa, arhivista, bibliotekara do restauratora, osobina je samo izuzetnih kolekcionara i izuzetnih kustosa. Građa iz zbirke Kovačić, bilo ona umjetnička ili dokumentarna, rijedak je i jedinstveni izvor za istraživanje mnogih umjetničkih, kulturoloških i povijesnih tema.

PROJEKT MUZEJA. U predgovoru kataloga 1985. godine Matko Peić se zalaže da se "otvori jedna stalna galerija u Zagrebu, u kojoj bi Kovačić nastavio svoj tako izuzetni,

plemeniti posao. To bi mu bila jedina zahvalnost za sve što je učinio za hrvatsko slikarstvo žena stvaralaca".¹⁰ Nakon šesnaest godina čini se da smo na pragu zgrade na čijim će vratima pisati "Zbirka slika hrvatskih umjetnica - Kovačić".¹¹

Spletom sretnih okolnosti u prizemlju kuće u Radićevo 24, kuće na čijem prvom katu živi dr. Kovačić zajedno sa svojom donacijom i mnoštvom ostalih umjetnina i grade, započelo se s projektom arhitektonskog i muzeološkog rješenja prezentacije Zbirke.¹² Projektom je obuhvaćeno povijesno istraživanje same zgrade, valorizirana kulturno-povijesno i arhitektonsko značenje objekta, kao i detalja postojeće opreme. Obavljena su i konzervatorsko-restauratorska istraživanja. Sve su to bili elementi koji su prethodili koncipiranju izložbene funkcije prostora: osnovna ideja uređenja proizašla je iz analize vrijednosti arhitekture, te njenog povijesnog konteksta. Tematski okvir djela donacije, hrvatske slikarice rođene u 19. st. poklapa se s vremenom izgradnje i povijesnim funkcioniranjem Radićeve 24, vremenom u kojem su rođene umjetnice i vremenom nastanka većine izložaka.

Prizemlje zgrade u kojem se, dakle, planira prezentirati donaciju sastoji se od dviju prostornih cjelina smještenih lijevo i desno od središnje kolne veže iz koje se ulazi u zgradu. Radi se o gotovo simetričnom tlocrtu s dvije prostorije po dubini zgrade a južnom dijelu pripadaju još i pomoćne prostorije (sanitarni čvor i spremište). Sjeverni dio namijenjen je stalnom postavu muzeja. Takav prvi postav, čiji je autor Darko Schneider, treba

¹⁰ vidi bilj.4

¹¹ vidi bilj.4.

¹² Višnja Zgaga, Ksenija Petrić: Idejni projekt arhitektonskog i muzeološkog rješenja prezentacije zbirke dr. Josipa Kovačića, "Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću", Radićeva 24, Zagreb, Muzejski dokumentacijski centar, rujanj 2000.god.

izborom slikarskih imena i likovnih djela pokazati likovnu vrsnost, tematsku specifičnost i stilsku raznolikost "ženskog slikarstva". Izbor slikarica uključio bi markantne radove Anke Krizmanić, Naste Rojc, Slave Raškaj, Dore Car, Vere Nikolić Podrinske, Zdenke Pexidr. Adekvatnom muzičkom kulisom (izbor iz opusa Dore Pejačević) te likovnim uređenjem prostora treba se maksimalno približiti ambijentu intimnog, kućnog, građanskog 19. stoljeća. U relativno ograničenom prostoru za izlaganje, 2 povezane prostorije od 77 četvornih metara malih izložbenih zidnih površina (zbog visine prostorija i svodene konstrukcije), prezentacija djela slijedit će ideju simulacije ambijenta građanskog stana 19. stoljeća tako da će ipak omogućiti izlaganje većeg broja likovnih radova. Iz Zbirke Kovačić koristit će se predmeti (koji nisu obuhvaćeni Darovnicom) kako bi se i pomoću njih dočarao štio izvorniji ambijent.

U prostorijama južnog dijela funkcionirat će recepcija s informacijskim sadržajem, memorijalni prostor posvećen kolekcionaru i donatoru Josipu Kovačiću, i prostor za povremene izložbe.

Povremene izložbe iz Donacije i Zbirke Kovačić prezentirat će se u ciklusima od 2-4 izložbe godišnje, a bit će nadopuna stalnom postavu; kako je veliki dio donacije zbog specifičnosti materijala limitiran vremenom izlaganja mišljeno je da se izlaže u ciklusu povremenih izložbi. Osim toga izložbe bi tematizirale likovne, povijesne, biografske ili šire kulturološke sadržaje, a prvenstvo će imati do sada neelaborirane teme (npr. Hrvatski Barbizon - Fanny Daubachy, sestre Drašković, "Slikarice plemićkog podrijetla"). Povremenim izložbama ujedno bi se obnavljao i interes za stalni postav te tako promovirala i sama Donacija.

Memorijalni dio posvećen ličnosti dr. Kovačića trebao bi pokazati motive i smisao skupljanja umjetničkih predmeta, širinu njegova kolekcionarskog interesa, znanstvenu metodologiju skupljanja ali i njegovu osobnost. Izbor predmeta koji bi reprezentirali ove osnovne naznake bio bi dopunjen projekcijom filmskog zapisa, autobiografskog karaktera. Takvo izravno obraćanje posjetiocu naglašava intimnu, gotovo kućnu atmosferu prezentacije.

ZAKLJUČAK. Kuća u Radićevoj 24 može se valorizirati visokom kategorijom unutar zaštićene povijesne jezgre Gornjega grada. Pripada najbolje sačuvanim zgradama Radićeve ulice, izvornog je tlocrta i gabarita s vrijednim detaljima opreme i oblikovanja 19. st. To je kuća koja ima svoju "memoriju" i za koju su vezana imena hrvatske kulturne, gospodarske i političko-vojne povijesti.

Premda se kroz dva stoljeća promijenilo mnogo vlasnika i stanara, čitav je kompleks, uključujući i prostor koji ne pripada Zbirci niti prezentaciji donacije, relativno dobro sačuvan kao arhitektonska i ambijentalna cjelina. Izuzetno vrijedna lokacija s mogućnošću proširenja i na dvorišne

zgrade, u budućnosti bi sadržajno i arhitektonski mogla činiti jedinstvenu "muzejsku insulu" koja bi spajala dvije važne ulice Radićevo i Tkalčićevu. Sretna je okolnost da je danas veliki dio ove zgrade u funkciji koja je primjerena njenom povijesnom ambijentu i kontekstu; u funkciji kolekcionara i u pripremi prezentacije donacije "Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću" jedinstvene tematske umjetničke i kulturno-historijske cjeline.

THE NEW MUSEUM OF WOMEN PAINTINGS

Josip Kovačić is one of the most prominent croatian collector. Since his childhood he has been collecting art and cultural history items mostly from the region Međimurje. The core of Regional museum Međimurje collections are the objects bought and donated by him. Another subjects of his collecting interest as well as his scientific research is the theme of croatian paintresses born in 19 century consists of nearly 4000 paintings, drawings, sketches as well as great quantity of relevant documentary sources on 77 artist. This exclusive and unique thematic collection is housed in a private house of the owner, representative 19 century mansion in the Old Upper town of Zagreb. The house is the rare example of 19th century secular architecture that has been well preserved till nowadays. This fact as well as the fact that a part of the house is still a dwelling of the owner, was the core of the decision to open in one part of the house, the collection to the public and to project the museum of the women painting in the future.

It is important to stress that the most of the paintings stylistically correspond with the house and its interior and that it is possible to present the authentic ambient. In the process of restoring the house and designing the permanent and temporary gallery the leading idea would be how to form the adequate ambient.